

ПОЛІТИЧНІ УЯВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРО СФЕРИ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено результатам пілотного дослідження когнітивного компоненту змісту політичної освіти.

Політична культура завжди має граничні соціально просторові й часові виміри і характеризується не стільки кількістю типів і форм, скільки їх конкретно-історичними особливостями. Коли говорять про брак політичної культури в суспільстві, мають на увазі відсутність *адекватної* політичної культури, тобто культури, яку вважають відповідною певному суспільству чи певній ситуації.

Сьогодні щораз частіше доводиться чути, що нам іще не вистачає відповідної культури в розв'язанні тих чи інших політичних проблем. Чи є можливість вплинути на ситуацію, що склалася, і, власне, якою є ця ситуація?

Якщо розглядати політичну культуру як частину культури загальної і визначати її як історичний досвід, своєрідну пам'ять соціальних спільнот й окремих людей у сфері політики, то прилучення до політичної культури й становитиме завдання політичної освіти нового покоління. У політичній культурі традиційно виділяються певні рівні, а саме: когнітивний, що охоплює політичні уявлення, орієнтації та знання; емоційний, до якого належать емоції, почуття, переживання з приводу політичних подій; поведінковий або діяльнісний, що характеризується участю в громадянському та суспільно-політичному житті. Така структура політичної культури є досить умовною й необхідною лише з огляду на теоретичний аналіз проблеми та більш чітку дефініцію понять. Політична культура - цілісне утворення, у якому жодний компонент не може бути вилученим або проігнорованим.

Усе ж найбільш досліджуваною є саме когнітивна складова політичної культури (можливо, через те, що вона видається доступнішою, такою, що «лежить на поверхні»). Звідси звернення до когнітивного компоненту змісту політичної освіти дає змогу виявити міру політичної обізнаності людей, рівень сформованості політичних уявлень та відповідних орієнтацій.

Зміст політичної освіти може бути окреслений за допомогою таких тематичних блоків, що розкривають сутність понять «громадянство»,

«держава», «влада», «закон», «право». Використовуючи новий сучасний словник понять і термінів з політології, наведемо наукові визначення цих понять:

Громадянство - формальний політико-правовий статус особи, який визначає належність до тієї чи іншої держави, підпорядкованість її законам, надає людині певні юридичні, політичні, економічні та інші права. Набуваючи статусу громадянина конкретної держави, людина стає суб'єктом політико-правових відносин - здобуває встановлені в цій державі права громадянина, можливість домагатися їх дотримання, захисту державою (як усередині країни, так і поза її межами), покладає на себе певні обов'язки перед нею [1, 5Р].

Держава - потестарний (тобто владно організований) спосіб улаштування суспільства, в якому встановлено й дотримується певний порядок (перш за все за допомогою системи законів), завдяки чому вдається зберегти соціальну цілісність і безпеку. Це організоване відповідно до певного принципу, владно впорядковане суспільство, це установа для захисту інтересів певної сукупності людей - її громадян, це виділений із суспільства й віддалений від населення, сформований панівними верствами апарат управління громадськими справами [1, 72].

Закон - прийнятий у встановленому порядку відповідною інституцією верховної влади в державі нормативний акт, який регулює відносини в суспільстві, має обов'язкову чинність, загальне значення й рівну дію для всіх.

Конституція визначається як основний закон держави, сукупність правових норм найвищої юридичної сили, які відрізняються від інших законів тим, що визначають межу поширення влади держави [1, 87-88].

Право - система загальноновизнаних, традиційно усталених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм та вимог, що регулюють суспільні відносини, упорядковують суспільне життя [1, 189].

На базі саме такого змістового наповнення понять було побудоване емпіричне (пілотне) дослідження, метаякого полягала у виявленні рівня сформованості уявлень старшокласників про сферу політичної взаємодії особистості та суспільства.

Усі питання анкети мали закритий характер. Респондентові були запропоновані правильні, частково правильні та неправильні відповіді, серед яких треба було обрати один чи кілька варіантів залежно від того, якою мірою, наскільки глибоко розкривався зміст того чи іншого поняття.

Окремо розглянуто ціннісний аспект правових відносин, де респондент мав обрати з наведених варіантів прав саме ті, які йому найбільше імпонують, і проранжувати ступінь їх значущості для себе, а саме: відзначити як 1 - найбільш важливі; 2 - важливі, але менше, і так далі (всього п'ять варіантів відповідей).

Були визначені основні індикатори та критерії оцінювання політичної обізнаності школярів.

№ пор.	Індикатори політичної обізнаності старшокласників	Номери питань в опитувальнику
1	Уявлення про зміст поняття «громадянин України»	1
2	Уявлення про зміст поняття «держава»	2
3	Уявлення про систему влади	3,4,5
4	Уявлення про призначення Конституції	6
5	Уявлення про призначення законів та їх роль	7
6	Уявлення про найважливіші права людини	7, 10

Критерії політичної обізнаності визначалися таким чином. Варіанти відповідей (за винятком ціннісних аспектів права) оцінювались певною кількістю балів: найбільша кількість балів - за правильну й повну відповідь; трохи нижче оцінювалась правильна, але не повна відповідь; неправильна відповідь дорівнювала нулю балів.

Максимальна кількість балів, яку міг набрати респондент, слугувала точкою відліку для визначення високого рівня сформованості політичних уявлень і становила 52 бали, низький рівень становив, відповідно, (52 : 3) - до 17 балів, середній - до 34 балів.

Дослідження було проведене у старших класах київської середньої загальноосвітньої школи № 124. В опитуванні брали участь 46 респондентів, яким було запропоновано обрати варіант відповіді, обвести номер варіанта кружечком та проранжувати варіанти відповідей, що торкалися ціннісних аспектів права. Запропоновані питання були сформульовані чітко, особливих труднощів під час роботи з анкетною в респондентів не виникало.

Статистична обробка результатів емпіричного дослідження дала змогу зробити певні висновки, а саме: серед опитуваних не виявилось респондентів із низьким рівнем політичної обізнаності, але є показники, близькі до низького рівня - 22-23 бали набрали 3 респонденти; високий рівень політичної обізнаності продемонстрували 26 респондентів (слід відзначити, що ближче до максимально можливої кількості балів - 52 - було лише 5 респондентів), вони набрали від 42 до 46 балів, решта виявилась ближчою до середніх показників; власне, середній показник - від 27 до 33 балів - був у 17 респондентів.

Якщо звернутися до 12-бальної шкали, яка використовується в сучасній освітянській практиці для оцінювання знань учнів, й умовно виставити оцінку з політичної обізнаності, то 12 балів не отримав ніхто, 11 балів - 5 чол., 10,9 бала - 21 чол., 8,7 бала - 17 чол., 6,5 бала - 3 чол.

Слід визнати, що в цілому результати, у супереч існуючим переконанням про низький рівень політичної обізнаності учнів, виявились не такими вже й поганими. Більшість старшокласників, учнів дев'ятих класів, які прослухали курс всесвітньої історії та вивчають історію України й ознайомлені з основними політологічними поняттями, мають певні уявлення про політичну взаємодію особистості та суспільства, хоча їхні уявлення ще не є достатньо повними й достовірними.

Зупинимось тепер на названих вище тематичних блоках «Громадянство, громадянин України», «Держава», «Влада», «Конституція», «Закони», «Право».

Громадянство, громадянин України

Максимально можлива кількість балів дорівнювала 15. За кількістю отриманих балів відповіді розподілилися таким чином:

15 балів - 1 чол.;
від 10 до 15 балів - 28 чол.;
від 5 до 10 балів - 15 чол.;
до 5 балів - 2 чол.

Відповідно до кількості балів можемо визначити рівні політичної обізнаності як максимальний (1), високий (28), середній (15) та низький (2).

Держава

Максимально можлива кількість балів - 6. Отже:

6 балів - 20 чол.;
5 балів - 12 чол.;
4 бали - 9 чол.;
3 бали - 2 чол.;
не відповіли - 3 чол.

Як бачимо, найбільш достовірними та повними є уявлення старшокласників про державу; громадянин України - поняття, яке ще не досить чітко окреслюється у свідомості учнів. Слід зазначити, що й серед науковців воно ще не набуло однозначного тлумачення.

Влада

Найбільшу обізнаність було продемонстровано у відповідях на питання: «Хто є главою держави в Україні?» Максимальну кількість балів (3) набрали 45 респондентів, крім одного, який назвав главою держави прем'єр-міністра України. У виборі між законодавчими та виконавчими владними структурами старшокласники мали найбільше сумнівів. Визначаючи вищий законодавчий орган України, з 46 опитаних припустилися помилки 16 респондентів, вищий виконавчий орган - 29. Це свідчить про те, що старшокласники, не маючи досвіду участі в суспільно-політичному житті країни, знання, які вони повинні були отримати на уроках історії, не змогли «засвоїти», оскільки не було потреби їх практичного застосування.

Конституція

Максимально можлива кількість балів дорівнювала 6. Досягти названого рівня вдалося 1 учневі; 5 балів отримали 24 учні, 4 бали - 8 учнів; 3 бали - 13 учнів; не відповів - 1 учень. Складається враження, що визначення «Конституція - це основний закон України» діти запам'ятали не стільки свідомо і вдумливо, скільки механічно, на зразок математичних формул. Для того, щоб обрати повнішу й правильнішу відповідь («Конституція - це визначення межі поширення влади держави»), слід було б подумати й хоча б згадати теми, де йшлося про закони.

Закони

Максимально можлива кількість балів - 3. Це питання не було складним, про що й свідчать результати: по 3 бали отримали 36 респондентів, 7 респондентів - 2 та 1 бали.

Право

Питання формулювалося таким чином: «Які, на твою думку, права включено до Загальної Декларації прав людини?» Було запропоновано 14 варіантів відповідей, де кожна правильна відповідь оцінювалась 1 балом. Максимально можлива

кількість балів дорівнювала 10. Набрати максимальну кількість балів не спромігся ніхто з респондентів, по 9 балів набрали 5 чол., однак слід зауважити, що серед обраних відповідей обов'язково були дві-три помилкових, які не свідчать про впевненість у виборі. Чотири учні обвели кружечками всі запропоновані варіанти і, як результат, не набрали жодного бала. По 8 балів набрали 12 учнів, решта 25 учнів набрали по 7, 6, 5 балів. Політична обізнаність із найважливішими правами людини виявилась не такою високою, як мала б бути, а це в свою чергу є свідченням браку знань про засоби їх захисту та обстоювання.

Окремого аналізу вимагає питання «Хто може, по-твоєму, позбавити людину її прав?» Варіанти можливих відповідей були такими: 1) держава; 2) Європейський суд; 3) прокурор; 4) ніхто; 5) Конституційний суд України. Правильну відповідь - «ніхто» - дали 26 респондентів, що становить трохи більше половини опитаних. Решта обрала різні варіанти неправильних відповідей, серед яких найчастіше було вказано на Конституційний суд України.

У випадку з питанням «Які права ти вважаєш найважливішими для себе?» - усі запропоновані варіанти відповідей (за винятком одного - «право на соціальний захист») були взяті із Загальної Декларації прав людини. Респонденти мали обрати з 14 варіантів не більше п'яти і позначити їх у порядку значущості: 1) найважливіше, 2) важливе, але менше, і так далі.

Після статистичної обробки даних було отримано таку ієрархію цінностей у сфері прав людини:

- а) право на життя;
- б) право на свободу;
- в) право на безпеку;
- г) право на освіту;
- д) право на вільний вибір місця проживання.

Перша й друга позиції були однотайно визначені респондентами як пріоритетні. (Утім, перше місце не завжди віддавали праву на життя - шість респондентів понад усе оцінили право на свободу, а вже потім право на життя.) На третє місце діти ставили право на безпеку. Отже, вони прагнуть жити вільно у вільному й безпечному світі, розглядаючи це як невід'ємне право людини.

Право на освіту посіло четверте місце, що теж виглядає закономірним, адже це чи не найактуальніша проблема для старшокласників, які стоять перед вибором професії, заклопотані тим, куди піти вчитися, як і де здобувати освіту. Те, що на п'яте місце було поставлене право на вільний вибір місця проживання, очевидно, зумовлено специфікою школи, у якій проводилося опитування.

Більшість дітей, що навчаються тут, ще донедавна не були киянами, отож для них це має істотне значення - вони хочуть жити там, де живуть тепер, і не відчувати дискомфорту.

Якщо респонденти були більш-менш достатніми щодо перших трьох варіантів відповідей, то їхні вподобання стали дещо відмінними стосовно інших видів прав. Подальший розподіл правових цінностей виглядає таким чином:

- е) право на громадянство;
- є) право на рівність перед законом;
- ж) право на вільне висловлювання думки;
- з) право на вільний вибір професії;
- і) право на шлюб;
- й) право на участь в управлінні державою;
- к) право на працю;
- л) право на приватну власність;
- м) право на соціальний захист.

Таким чином, ієрархія цінностей у сфері прав людини, з одного боку, віддзеркалила образ політичної реальності, як її бачать діти, з іншого - розкрила ті проблеми, переживання, прагнення, що є характерними для підлітків.

Отже, підсумуємо: діти прагнуть жити вільно у вільному й безпечному світі, мати рівні права на якісну освіту, вільно обирати місце проживання

й бути громадянином держави. Почуваючись не досить безпечно в цьому світі, апелюють до правосуддя й хочуть мати право на вільне висловлення думки, дбають про вибір професії за власним бажанням. Хотіли б змінюватися самі й змінювати світ навколо себе, а тому право на шлюб і право на участь в управлінні державою опинилися поряд. Звичайно, через певний час, отримавши освіту й здобувши професію, вони візьмуться до праці, а можливість мати приватну власність чи користуватися соціальним захистом - це ще так далеко і врешті залежить від тебе самого.

Проведене дослідження, звичайно, потребує певних застережень. По-перше, це була лише апробація шойно розроблених методик, по-друге, в опитуванні брали участь 46 респондентів - учнів дев'ятих класів середньої загальноосвітньої школи м. Києва, отож абсолютизувати отримані результати, поширювати їх на увесь загальний було б помилковим. Але найважливіші цінності у сфері прав, які вийшли на перші позиції, очевидно, не зміняться і в опитуваннях із репрезентативними вибірками в масштабах регіонів чи навіть країни. Цікавим могло б бути порівняння коливання рейтингу прав серед респондентів різних вікових категорій.

1. Рябов С. Політологія: словник понять і термінів. Видання друге, перероблене і доповнене.- К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001-253 с.

L. Ovdijenko

SENIOR STUDENTS' POLITICAL NOTIONS ABOUT THE COORELATION BETWEEN PERSON AND SOCIETY

The article describes the results of the pilot investigation of the cognitive component of the political education.